

חיסול קהילות ישראל בארצות ערב והאיסלאם

מצגת ראשי פרקים מאת:
פרופ' שמואל טריגנו*

אודות המצגת:

מצגת זו הוצגה בישראל (בעברית) לרגל כנס הנערך על ידי מרכז דהאן באוניברסיטת בר-אילן ב-11 במרץ 2013. הכנס דן ב"האקסודוס השני. הגירה ועלייה של יהודי ארצות ערב והאסלאם". מקור הנתונים שהמצגת מתבססת עליהם הוא הספר (La fin du judaïsme en terres d'Islam, Paris, Denoël, 2009) הספר הינו אוסף מאמרים בעריכת שמואל טריגנו. מחברי המאמרים הם: רות טולדנו אטיאס, אסתר מאיר גליצנשטיין, מוריס רומני, ריצ'רד חיון, ירון הראל, רפעת באל, יגל בין נון, ג'אק טאייב וארלי רחימיין.

900,000 יהודים נדונו להגירה

- מתחילת המאה העשרים ועד לשנות השבעים, כ-900,000 יהודים הוצאו מעשר מדינות ערביות ומוסלמיות.
 - « ממרוקו ועד עירק, מטורקיה ועד לתימן.
 - « ארצות בהן יישבו במשך 25 מאות.
- שנות ה-40 היוו נקודת מפנה חסרת תקדים. תוך שנים ספורות:
 - « כ-600,000 יהודים מהמגורשים עלו למדינת ישראל.
 - « כ-300,000 היגרו לצרפת, למערב אירופה ולאמריקה.
- צאצאי מהגרים אלו מהווים כיום את רוב רובה של הקהילה היהודית הצרפתית והאוכלוסייה הישראלית.

כיצד ניתן להסביר תופעה זאת?

- תופעה רב-ממדית זו לא זכתה לכינוי מוסכם בשיח הציבורי.
- « "ההגירה הנשכחת" (Forgotten Exodus) הוא הביטוי הנפוץ ביותר. אולם ביטוי זה מצנזר, הלכה למעשה, את היקפה החריג ואת המשמעויות ההיסטוריות של התופעה.
- « התודעה הפוליטית היהודית לא התחשבה בנושא, במיוחד במדינת ישראל ואפילו אצל כמה חוגים של המגורשים עצמם.

נידוי כלל ערבי-מוסלמי

- מאסיביות התופעה.
 - « הקהילות היהודיות הודרו מהאוכלוסיות המקומיות
 - « כל המדינות אשר גירשו יהודים שייכות לעולם המוסלמי בתקופת הופעת הלאומנות, במיוחד לאחר מלחמת העולם השנייה.
 - « יש לדון בהיסטוריה של עשר קהילות אלו כבגוף אחד.
 - « התופעה נמשכה באופן אקטיבי במשך 30 שנה (1940-1970).
 - « התפתחות התופעה משתנה לפי תקופות ולפי אזורים גיאוגרפיים שונים.

המודל הכללי

ניתן לאסוף ולהשוות את כלל המאורעות בעשרת הארצות כדי לבנות מודל דינמי כולל של היסטורית גירוש היהודים מארצות ערב. היהודים הודרו באופן ססטימטי באמצעות שימוש בחוקים ותקנות: מה שניתן לכנות "תקנון היהודים" דה פקטו, הדומה לתקנון היהודים של משטר וישי הצרפתי בתקופת מלחמת העולם השנייה.

"תקנון היהודים"

- תהליכים משפטיים, כלכליים, פוליטיים והתנהגותיים שמכוונים לבודד את היהודים בחברה
 - « שלילת האזרחות
 - « הסגר ומאסר אנשים
 - « הטלת הגבלות משפטיות
 - « גזרות כלכליות
 - « הפליה סוציו-אקונומית
 - « פוגרומים

שלילת האזרחות

הדרה / גירוש

הסגר

• מצרים

- « הסכם 1918, סעיפים 4-6: פגיעה ראשונית בזכויות היהודים ילידי הארץ.
- « חוקי האזרחות (1927, 1929) שמבוססים על זכות הדם, המוצא והדת.
- « ועידת (1927), עצמאות מצרים (המלך פרוק) והחמרת חוקי האזרחות.
- « חוקי האזרחות (1950-1951-1953-1956)
- היהודים הילידים נהפכים לחסרי נתינות: 40000 יהודים נהפכים לזרים.
- שלילת האזרחות לאנשים ש"עובדים" למען מדינות עוינות ושאינן להם קשרים עם מצרים (ב-1956 האנשים האלו מוגדרים כ"ציונים")
- « ביטול אזרחות היהודים שהתקבלה לפני 1948.
- « שלילה כללית של אזרחות היהודים הילידים והזרים.

• עיראק

חוק ב-9 במאי 1950: שלילת האזרחות מהיהודים שעוזבים את עיראק.

• לוב

ב-12 ביוני 1951, חוק האזרחות (סעיף 11/27):
כפיית מעמד אישי דתי ללא מוסלמים שדומה למעמד הדהימים לשעבר.
היהודים לא רשאים להצביע ולמלא תפקיד פוליטי.

הסגר ומאסר אנשים

חרם הוטל
על ידי הליגה
הערבית

ניתוק קשרי
הדואר
עם ישראל

אי הנפקת
דרכונים

לקיחת בני ערובה
ממשפחתם של
אלה שכן קיבלו
דרכון

• עיראק

« ביולי 1948: נאסר על היהודים לעזוב את המדינה

• לוב

« ב-12 ביוני 1951, חוק האזרחות: היהודים לא זכאים יותר לקבל דרכונים או אישור אזרחותם הלובית אלא לאישור יציאה אשר חידושו לא בטוח.

« 1954: ניתוק קשרי הדואר עם ישראל, עליה לישראל מוגבלת, תיירות לישראל נאסרה

• תימן

« 1949: נאסר באופן רשמי על היהודים לצאת מהמדינה (עדיין קיים)

• תוניסיה

« 1956: ניתוק קשרי הדואר עם ישראל

• סוריה

« 1973: תקשורת עם החוץ נאסרה

• מרוקו

« 1956: הנפקת דרכון הוקשה (לקיחת בני ערובה ממשפחתם של אלה שכן קיבלו דרכון)

« 1958: ניתוק קשרי הדואר

• איראן

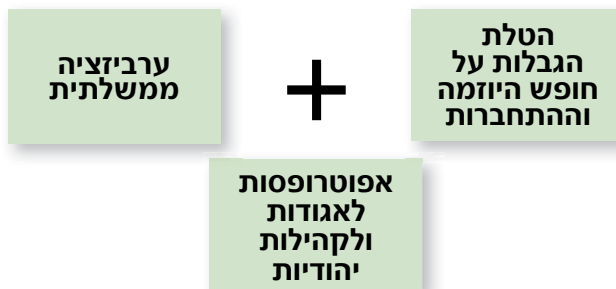
« 1980: הנפקת דרכון הוקשה

• מצרים

« ביוני 1948, משטר צבאי: איסור על היהודים לעזוב את מצרים לארץ ישראל.

« שנות החמישים: לקיחת דרכונים לעוזבים.

הטלת הגבלות משפטיות

• לוב

- « 1953: הוטלו על היהודים הגבלות וחרם
- « 1954: איסור למועדוני ספורט מכבי והלאמתם
- « 9-במאי 1957: פסק דין שמאלץ את היהודים הלובים עם קרובי משפחה בישראל להירשם למשרד החרם הלובי (90% כבר עזבו)
- « 3-בדצמבר 1958: פירוק הקהילה היהודית הטריפוליטאנית וניהולה תחת פיקוח מפקד לובי
- « 1960: נאסר על היהודים לרכוש נכסים חדשים
- « 2-באפריל 1960: סגירת בתי-הספר של האליאנס

• לבנון

- « 1947:
- סטודנטים יהודיים גורשו מאוניברסיטת ביירות.
- סגירת האגודות היהודיות בציוניות (מועדוני ספורט מכבי).
- יהודים פוטרו ממשרות ממשלתיות, איסור על תנועות נוער יהודיות.

• עיראק

- « שנות העשרים: נאסרו הוראת ההיסטוריה היהודית והוראת השפה העברית בבתי ספר יהודיים.
- « שנות השלושים: היהודים נאסרו לעבוד במשרות ממשלתיות ובהוראה.
- « 1932: צנזורה בבתי ספר יהודיים (תוכניות).

• איראן

- « 1979: פעילויות ציוניות נאסרו (בנפרד לפעילויות יהודיות).
- « 2000: הפליה במשרות ממשלתיות, באוניברסיטה, בחברות ציבוריות.

• תימן

- « 1913: אכיפת השריעה, החמרת מעמד הדהימי.
- « 1922-1928: גזרת המרת הדת מאולצת של היתומים היהודיים, גירוש היהודים מן הפקודה הציבורית והצבא.

• סוריה

- « 1947: נאסר על היהודים לרכוש נכסים, היהודים פוטרו ממשרות ממשלתיות.
- « 1967: מוסלמים ממונים כמנהלי בתי ספר יהודיים.

• מרוקו

- « 1956: עצמאותה של מרוקו, עריבזציה ממשלתית.
- « 26-בנובמבר 1958: דאהיר (חוק) של מרוקניזציה של עמותות לגמילות חסדים יהודיות.

• מצרים

- « 1929: הפליה אדמיניסטרטיבית.
- « 1945-1948: היהודים גורשו מהתפקידים הממשלתיים.
- « 1947: בתי ספר יהודיים תחת פיקוח בכונה ל"מצריימיזציה" ועריבזציה.
- « במאי 1948-1950: הארגונים הקהילתיים הצטרכו למסור רשימת החברים שלהם לממשלה.
- « 1949: היהודים שגרו בארמונות המלך פרוק גורשו.

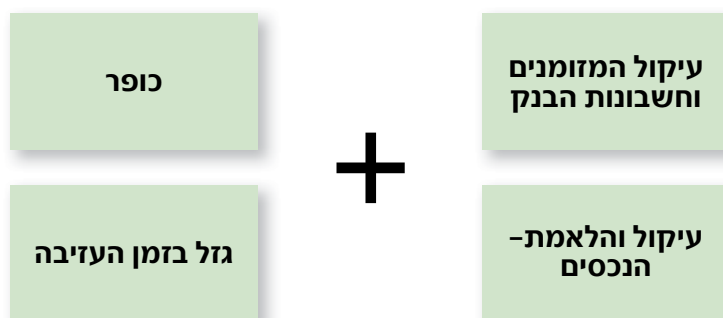
• תוניסיה

- « חוק ביולי 1958, המיועד ליהודים: הקהילות הוחלפו על ידי "ועדות ארעיות של הפולחן היהודי" והמעמד האישי של היהודים בוטל.
- « 1956: עצמאותה של תוניסיה, תוניסיפיקציה ממשלתית.

• טורקיה "הטורקים הצעירים" מ1923 עד 1945:

- « במאי 1941: הוקמו "גדודי עבודה" בצבא למגויסים הלא מוסלמים.

הגזרות הכלכליות

• טורקיה

« 1942: מיסוי על ההון שהוחל רק על היהודים.

• איראן

« 1979: עיקול הנכסים ורכושם של היהודים.

• מרוקו

« 1961: נאלצו מוסדות יהודיים עולמיים "לקנות" את זכות היהודים לעזוב את המדינה (250 דולר לגולגולת).

• תוניסיה

« 1961-1962: מותר ליהודים שעוזבים להוציא רק דינר אחד (2 יורו).

• תימן

« 1949: רישום הנכסים והרכוש של היהודים, כבסיס ללקיחת כופר.

• סוריה

« 1947: היהודים פוטרו ממשרות ממשלתיות.

« 1949: עיקול ההון היהודי.

« באפריל 1950:

- באלפו ובקמישלי, חוק עיקול הנכסים של היהודים (בתים, קרקע, חנויות), הפליטים הפלשתינאים מתישבים בשכונות יהודיות.

- כופר על היהודים העוזבים את המדינה.

• לוב

« 1961, חוק מס' 6: עיקול הנכסים של היהודים הגרים במדינה והנמצאים בחוץ.

• עיראק

« קנסות על היהודים העשירים.

« ב-10 במרץ 1951: הקפאת הנכסים של היהודים שוותרו על אזרחותם כדי לעזוב.

• מצרים

« בפברואר 1949: עיקול הנכסים של היהודים הגרים במדינה והנמצאים בחוץ.

הפליה סוציו-אקונומית

הפליה
בכלכלה

"הפיכת
החברות
לקואופרטיב"

• עיראק

« ב-12 בינואר 1950: חוק פיקוח על הבנקים הגורם לפשיטת רגל של רוב סוכני-בורסה שהיו יהודים.

• סוריה

« בפברואר 1950: נאסר על היהודים לעסוק בחקלאות.

• לוב

« שנות השישים: נאסר על היהודים לעבוד בחברות נפט.

« ב-15 ביולי 1961: אישור אזרחות נדרש לכל פעולה מסחרית אבל היהודים לא יכולים לקבל אותה.

• מרוקו

« 1960: בעלי עסקים יהודיים נאלצו לבחור "שותף" מוסלמי.

• תוניסיה

« 1956: "הפיכה לקואופרטיב" בכלכלה (תעשייה ומסחר): בעלי עסקים יהודיים נאלצו לבחור "שותף" מוסלמי.

• מצרים

« 1947: חוק על החברות המסחריות: 75% של הפקידים חייבים להיות "מצרים אמיתיים" (ערבים ומוסלמים): רוב גדול של היהודים מאבדים את עבודתם.

• תימן

« 1948: האימאם אחמד מחייב את היהודים להעביר את הכשרונות המקצועיים שלהם לתימנים לפני עזיבתם.

פרעות

מהומות

כליאה

רציחות אנשים
ידועים

הריסת
בתי הכנסת

פסיביות השלטונות
הקולוניאליים
והמשטרה של
מדינות ערב

• מצרים

« ב-2 וב-3 בנובמבר 1945: מהומות אנטי-בריטיות ואנטישמיות בכמה ערים.

« ב-14 וב-16 במאי 1948: כליאה מסיבית של 1000 יהודים שנאשמו בצינונות.

« ב-2 בנובמבר 1948: מהומות וביזות בקהיר.

« ב-26 בינואר 1952: "שבת השחורה" (מהומות ואלימות).

• טורקיה

« ביוני-יולי 1934: פוגרומים בטורקיה.

• עיראק

« ב-1 וב-2 ביוני 1941: פוגרום (פארהוד) בבגדאד (180 הרוגים ו-600 פצועים).

« 1948: גל רדיפות רשמי נגד היהודים (כליאה, קנסות).

« בספטמבר 1948: רציחה של שפיק הדס, מיליונר יהודי.

« 1949: רדיפת חברי התנועה הציונית.

« ביוני 1950: רדיפות בכורדיסטאן. היהודים נאלצו לוותר על נכסיהם ובתייהם.

« ב-14 ביוני 1950: פיגוע נגד בית כנסת בבגדאד (3 הרוגים ו-20 פצועים).

• לוב

« ביוני 1945: מהומות אנטי-יהודים, ביזת השכונות היהודיות בטרפולי (60% של הנכסים היהודיים הושמדו, 135

הרוגים, 10 פצועים) הצבא שיתף פעולה. פינוי נכפה על היהודים. מאסר זמני של יהודי החראה בטרפולי ובנגזי.

« 1948: מהומות.

« קיץ 1963: אישה ידועה, בת 84, נהרגה בטרפולי, אנשים ידועים הותקפו ונפצעו.

« 1967: מהומות (10 הרוגים).

« 1969: מערכה נגד היהודים.

« 1970: בתי קברות נהרסו.

« 1978: הריסה של 64 בתי כנסת והפיכה של 78 בתי כנסת למסגדים או לכנסייה קופטית בבנגאזי.

• לבנון

« 1967: חטיפה ורציחת יהודים.

« בספטמבר 1917: הרופא אליה נרצח.

• איראן

« 1968: התפרצות של אנטישמיות.

« 1979-1980:

- רציחת יו"ר הקהילה היהודית, חביב אלקניאן, נאשם בציונות.

- רציחה של אברהם ברוכים, אלברט דניאל ומנוסטר קדושים, אנשי האליטה של הקהילה היהודית.

• סוריה

« בנובמבר 1947: פוגרומים במספר ערים, בתי כנסת נשרפו, מאות יהודים נעצרו.

« ב-5 באוגוסט 1949: פיגוע נגד בית הכנסת בדמשק (13 הרוגים, 32 פצועים).

• אלג'יריה

« 1929-1930: תקריות במספר ערים שבאזור קונסטנטין.

« ב-3 באוגוסט 1934: תקריות אלימות באזור קונסטנטין.

« ב-5 באוגוסט 1934: פוגרום לשם ג'יהד (27 הרוגים) בקונסטנטין (החיילים לא התערבו)

« 1957: רציחות באורן ובמדאה.

« במרץ 1958: רימוני-יד בבוגרי.

« 1959: רימוני-יד בבו סאדה בליל הכיפור

« ב-12 בדצמבר 1960: ביזת בית הכנסת באלג'יר

« 1961:

- בית קברות חולל.

- רציחת המוסיקאי המפורסם ראימונד לוויס בקונסטנטין.

« ב-2 בספטמבר 1961: רציחה של יהודי ביום ראש השנה.

« ב-5 ביולי 1962: רציחות והשמדה באוראן ובין היתר בשכונות יהודיות.

• תוניסיה

- « בינואר 1952: מהומות נגד החארה בטוניס (1 הרוג).
- « 1956: התקפות ליליות.
- « 1957: הפקעת בית הקברות הישן בטוניס.
- « 1960: הריסת בית הכנסת הגדול בטוניס.
- « ביולי 1961: אלימות אחרי פרשת ביזרטה.
- « ב-6 ביולי 1967: ביזה בשכונה היהודית ובבית הכנסת הגדול.
- « 1982: רציחות יהודים בדג'רבה.
- « ב-11 באפריל 2002: פיגוע נגד בית הכנסת בדג'רבה.

• מרוקו

- « 1912: ביזה בפס.
- « במאי 1938: פוגרום באוג'דה (4 יהודים נהרגו) ובג'רדה (39 הרוגים, 30 פצועים).
- « ב-7 וב-8 ביוני 1948: מהומות נגד היהודים באוג'דה ובג'רדה.
- « ב-7 וב-8 ביוני 1948: מהומות נגד היהודים באוג'דה ובג'רדה.
- « ב-3 באוגוסט 1954: מהומה בסידי-קסם-פטיג'אן (6 הרוגים).
- « בינואר 1961, לרגל ביקורו של נאצר: "עשרת הימים השחורים", סחיטות על ידי המשטרה, 25 תלמידי ישיבה נעצרו.
- « 1961-1962: חטיפה והמרת דת מאולצת של 12 נערות.

• תימן

- « 1931: מהומות.
- « 1947: מהומות וביזות: 80 הרוגים.
- « 1948: האשמת עלילת-דם.

2 שיטות חיסול של קהילות יהודיות

גירוש

מצרים
עיראק
לוב
אלג'יריה

הדרה

תוניסיה (אחרי העצמאות)
מרוקו (1956-1961)
סוריה-לבנון (אחרי 1947)
טורקיה (1923-1945)
תימן
איראן (שנות החמישים והשבעים)